

СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ: ІНДИКАТОРИ І ФУНКЦІЇ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 107–113

Проаналізовано сутність політичної стабільності, визначено індикатори виміру політичної стабільності, її суспільні функції, можливості формування політичної стабільності.

Проблеми політичної стабільності та механізмів її формування й підтримання є одними з найважливіших для сучасної політичної науки. У світі, який постійно змінюється та ускладнюється, збереження стабільності у суспільстві набуває особливого значення, оскільки, як засвідчує досвід, ефективність та легітимність інститутів влади значною мірою залежать від політичної стабільності.

Проблема стабільності з особливою актуальністю постає в суспільствах, що трансформуються, в умовах кризи, про що свідчить практика сучасного політичного режиму в Україні.

Період переходу від авторитаризму до демократії пов'язаний із системними та якісними змінами політичних та економічних відносин, трансформацією діючих і виникненням нових політичних і суспільних інституцій, пошуками шляхів суспільного розвитку і одночасно із суперечностями, що в сукупності зумовлюють гострі конфлікти та боротьбу соціальних і політичних груп.

У сучасній Україні характер політичної стабільності/нестабільності визначається економічними, соціальними та ідеологічними конфліктами як у суспільстві, так і передусім у середовищі еліти, причинами яких є неефективність законодавчої діяльності, використання недосконалості законодавства в корисливих цілях, відсутність у державної влади політичної волі щодо здійснення демократичних реформ, прийняття управлінських рішень для задоволення вузькогрупових інтересів і бізнесових та політичних груп. Викладене актуалізує дослідження теоретичних аспектів політичної стабільності, чинників її становлення

та механізмів збереження в перехідних суспільствах.

Тематика політичної стабільності у вітчизняній літературі висвітлена недостатньо. Проблему стабільності досліджували українські політологи О. Процик, Р. Павленко, Ю. П. Сурмін. Наукові аспекти політичної стабільності у перехідний період досліджували російські політологи А. Ю. Мельвиль, А. С. Макаричев, Б. М. Краснов, А. А. Галкин.

У дослідженні “Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід” Ростислава Павленка урядова стабільність розглядається як складова політичної стабільності, стверджується, що важливим чинником забезпечення стабільності уряду є вдосконалення механізму парламентської відповідальності уряду в Україні [10].

О. Процик у праці “Про політичний уряд і механізми прийняття рішень” наголошує, що наявність кількох центрів законодавчої і виконавчої влади, технократичний характер Кабінету міністрів України та політична фрагментація українського парламенту — три основні чинники, що зумовлюють високий рівень нестабільності в розробці та реалізації державної політики і недостатню міру узгодження політичних рішень у владних структурах.

Ю. П. Сурмін аналізує сутність та історію виникнення й становлення політичних систем, особливості системного підходу, в контексті якого розглядаються проблеми стабільності: “Стійкість і нестійкість системи являють собою дві сторони процесу розвитку. Будь-який розвиток — це зміна і взаємодія сталості та несталості. Стійкість сис-

теми — це її здатність відновлювати стан рівноваги, який є найбільш придатним для виконання системою функцій після впливу на неї якихось внутрішніх факторів” [15, 166–167].

Розширене тлумачення понять стабільності та конфлікту, теоретичних парадигм і концепцій подали дослідники Г. Алмонд, С. Верба, С. Хантінгтон, А. Лейпхарт, Д. Істон, Т. Парсонс, Р. Мертон, Х. Лінц, А. Пшеворський, Е. Цімерман, С. Ліпсет, Ж. Лейн, Е. Уолерстайн, Ф. Харфст, О’Доннел Шміттер, Г. Вайнштейн, В. Банс та ін.

Спробуємо з’ясувати тут сутність політичної стабільності, її функції та визначити індикатори. Мета дослідження зумовлена розумінням політичної стабільності як певного стану політичної системи і відповідно його суб’єктивним сприйняттям.

Стабільність чи нестабільність у такому сенсі є суб’єктивним відчуттям людей, не завжди адекватним реаліям. Крім того, використання агітаційно-пропагандистських та маніпулятивних технологій дає змогу правлячій еліті “переконати” громадськість у стабільному функціонуванні суспільної системи. Тому науковий аналіз проблем політичної стабільності потребує визначення індикаторів (від лат. *indicator, indico* — вказую, визначаю), тобто об’єктивних показників і вимірів стабільності. У реальному житті стабільність та нестабільність у своїй взаємодії виступають парадигмою існування людини та суспільства. Нестабільність як стан протилежний стабільності може розглядатися також як конкретний випадок непевності, зумовленої грою соціальних і політичних інтересів та її результатів.

Стабільність стосується всіх сфер суспільно-політичного життя, а також визначається структурізацією суспільства — горизонтальною і вертикальною, його диференціацією — утворенням відповідних спільностей, соціальних груп і верств з властивими їм інтересами, відображенням цих інтересів різними політичними організаціями.

Передусім визначимо сутність стабільності та основні підходи до визначення поняття стабільності. У широкому сенсі під стабільністю розуміється впорядкований і динамічний розвиток суспільства, гармонійне та збалансоване функціонування всіх його підсистем — економічної, політичної, соціальної і культурної. При цьому наголосимо, що абсолютна стабільність могла б бути досягнута лише теоретично в рамках абсолютно статичної політичної системи, що в реальності є неможливим.

Стабільність часто сприймається та інтерпретується як впорядкованість суспільних відносин, злагоджене функціонування елементів суспільної системи, іншими словами, як стан порядку. Відомий політолог С. Хантінгтон визначає стабільність за формулою “порядок плюс наступність”, тобто такий варіант розвитку країни, при якому модель організації влади впродовж тривалого часу зберігає свої сутнісні характеристики [17]. Одним із підходів до визначення стабільності є розуміння стабільності як відсутності структурних змін у політичній системі або як наявності здатності керувати цими змінами. Іншими словами, у стабільній системі або політичний процес не призводить до радикальних змін, або якщо такі зміни все-таки спостерігаються, вони підпорядковуються стратегії, заздалегідь розробленій правлячою елітою. Зміни в діяльності однієї з ланок організації вимагають відповідних коригувань для її вищого і нижчого рівнів; зміни повинні бути ініційовані інститутом, уповноваженим приймати політичні рішення; для здійснення ефективних змін мають бути використані як формальні, так і неформальні механізми узгодження інтересів; ефективність планованих змін прямо пропорційна залученню всіх учасників цього процесу до пошуку оптимальних механізмів прийняття рішень [17].

Розглянутий підхід близький до інтерпретації стабільності як балансу (рівноваги) політичних сил та інтересів. Його застосування для аналізу соціально-політичних явищ може викликати певні складнощі, тому що в політиці частіше, ніж в інших сферах життя, утворюється меншість, лідери якої закономірно прагнуть до зосередження у своїх руках максимальної могутності (ресурсів, важелів впливу та ін.), до цілковитого домінування. Дискусії між фахівцями, що дотримуються цієї точки зору, стосуються здебільше природи політичної рівноваги. Деякі автори, наприклад, вважають, що політична рівновага відновлюється автоматично, як наслідок саморегулювання, подібно до того, як тіло людини після перевантажень або хвороб відновлює баланс функцій своїх найважливіших органів.

Інша група вчених вважає, що баланс сил можливий лише як наслідок цілеспрямованої діяльності зацікавлених у цьому політичних лідерів. Зокрема, Р. Дал пов’язує стабільність з основними елементами демократії: публічне змагання за голоси виборців і розширення участі у політичному процесі громадян. Однак варто зазначити, що в умовах масової політичної участі відкриті дискусії, виявляючи і загострюючи розбіжності

між політичними силами, можуть призвести до найгостріших соціальних конфліктів.

Проблема стабільності значно ускладнюється в тому випадку, коли йдеться не просто про підтримку в суспільно-політичній сфері балансу сил та інтересів, а й про збереження основ демократичної системи. Демократія ж унаслідок своїх особливостей виключає ситуацію, коли який-небудь політичний інститут (партія, група і т. ін.) має абсолютну перевагу над опонентами. Основою стабільності в такому сенсі є згода щодо базових умов та цінностей функціонування суспільства. Учасники демократичного політичного процесу повинні мати у своєму розпорядженні важелі впливу, достатні для захисту своїх інтересів, але недостатні для монополізації влади.

Станом протилежним стабільності є нестабільність політичних систем. Конкретні прояви нестабільності здебільшого залежать від співвідношення політичних сил, особливостей процесу прийняття рішень. Дестабілізація демократичної форми правління в результаті об'єктивних для неї загроз залежить від декількох обставин. Насамперед велике значення має наявність або відсутність глибоких “розколів” у суспільстві, тобто культурних, ідеологічних і соціально-економічних конфліктів. Багато залежить від рівня підтримки демократичного режиму населенням країни. На думку американських політологів Е. Даффа і Д. Маккаманта, аналіз проблеми політичної стабільності і нестабільності потребує використання чітких даних, по-перше, про ставлення населення до політичного процесу, по-друге, про внутрішні резерви самої політичної системи. З іншого боку, загальна нестабільність обернено пропорційна рівневі легітимності режиму, розвиненості політичних інститутів, розширенню соціально-економічної мобільності, темпам економічного розвитку країни, вдосконаленню мережі політичних комунікацій, усвідомленню національної приналежності, наявності консенсусу усередині еліти щодо процедур і норм функціонування влади.

Отже, головним у політичній стабільності є забезпечення порядку, який виявляється в ефективності діяльності владних структур, їх легітимності та постійності норм і цінностей політичної культури. Відомо, що найбільших успіхів досягли ті суспільства, які традиційно орієнтувались на цінність порядку. Абсолютизація в суспільстві цінності змін призводить до того, що вирішення проблем і конфліктів досягалося дорогою ціною. Для розвитку і упорядкованості необхідна послідовність, поетапність змін і реформ. Важли-

вими чинниками стабільності є легітимність та ефективність. С. Ліпсет, ввівши у науковий обіг поняття ефективності [4], визначає стабільність влади не одним (легітимність), а двома параметрами — легітимністю та економічною ефективністю влади.

Ефективність влади доповнює і формує легітимність, яка здатна стабілізувати систему навіть в умовах її недостатньої легітимності. С. Ліпсет вважав, що сама легітимність системи влади може досягатися двома шляхами: або за рахунок наступності, сприйняття нею колишніх, один раз встановлених норм, або за рахунок ефективності, тобто знаходження самою системою здатності, навіть відмовившись від традиційних норм, вирішити назрілі, насамперед соціально-економічні, проблеми суспільного розвитку [4]. Ефективність політики (від лат. *effectus* — виконання, дія) — це властивість політичних дій, рішень, поведінки, що відображає міру того, наскільки ці дії, рішення та поведінка приводять до бажаних наслідків [11, 456].

Політичний порядок також детермінований динамікою соціальних інтересів різних верств суспільства і способами забезпечення їх взаємодії. Важливим тут виявляється не тільки врахування специфіки, автономності інтересів, багатоманіття орієнтацій діяльності, а розуміння їх залежності та збігу. Формування політичного порядку проходить на підставі наявності у різних політичних сил спільних базових інтересів і необхідності співпраці в цілях їх захисту.

Стабільність виявляється також у виконанні законів та інших регулятивних нормативних актів, у використанні ненасильницьких форм політичної боротьби. При демократичному устрої всі механізми влади спрямовані на досягнення певної рівноваги соціально-політичних інтересів і потреб громадянського суспільства. При цьому формується механізм саморегулювання, політичних відносин. У цьому механізмі провідна роль належить державі, яка має регулювати всю систему суспільного життя для збереження існуючого ладу.

Формування політичної стабільності є важливою функцією політичних інститутів. Відомо, що будь-яку систему можна подати як структуру, ряд одиниць чи компонентів, зі стабільними функціями (які, врешті-решт, можуть бути і відносними). Застосування до політичної системи поняття “стабільність” означає її стійкий стан, який дає можливість ефективно функціонувати і розвиватися в умовах внутрішніх та зовнішніх

змін, зберігаючи при цьому свою структуру. Стабільна політична структура демонструє високий рівень підтримки більшої частини суспільства, інститутів управління суспільством (режиму) і тих, хто перебуває при владі в державі. Для неї також характерна постійна та впорядкована зміна правлячих еліт; наявність системи стримувань і противаг для збалансування владних структур; функціонування багатопартійності, в рамках якої ефективно діє опозиція. Більшість вчених-політологів виходять із посилення, що стабільність більшою мірою можлива, якщо політичні інститути здатні реагувати на потреби їх громадян. Д. Істон у творі “Політична система” (1953 р.) так описав класичну теоретичну модель механізму функціонування політичної системи. Із середовища на “вході” до політичної системи надходить інформація про потреби у вигляді вимоги та підтримки. Вимоги можна визначити як дії та думки індивідів і груп з приводу розподілу цінностей у суспільстві. Політична система трансформує і переробляє “введені” до неї вимоги і підтримку (Д. Істон називає це процесом конверсії) в кінцевий “продукт” (“вихід” системи) — авторитетні рішення щодо розподілу цінностей в суспільстві і відповідна діяльність щодо їх імплементації. На “виході” системи можуть бути нові закони, інші нормативні акти.

Викладене дає змогу вважати, що політичну стабільність характеризують такі основні індикатори, як наявність політичного порядку; здійснення політичного діалогу між всіма політичними силами, політичною елітою і громадянським суспільством; ефективність прийняття управлінських рішень; легітимність влади; громадянський мир і згода.

Політична ефективність у поєднанні з легітимністю влади є одним з найважливіших чинників стабільності політичної влади й політичного режиму загалом, формуванням довіри та підтримки громадян. Стабільність ґрунтується на загальних принципах, цінностях, які поділяються всіма учасниками політичного життя.

Політична стабільність, політичний порядок досягаються, як правило, двома основними способами: диктатурою або розвитком демократії й відповідно примусом або узгодженням інтересів та компромісами як механізмами стабілізації. Стабільність, що досягається шляхом насилля та репресіями, історично недовговічна, має ілюзорний характер, оскільки досягається “згори” без участі народних мас і опозиції та утримується примусом.

Цілком іншою є природа стабільності на основі демократії, широкої соціальної бази, розвиненого громадянського суспільства. У суб’єктивному плані стан політичної рівноваги дає громадянам, які не перебувають в опозиції до існуючого ладу, відчуття безпеки і спокою, своєрідного політичного комфорту, впевненості в можливості задоволення своїх потреб та сподівань. Підтримка в масовій свідомості інститутів політичної влади як інститутів, яким делегована визначена сукупність повноважень, теж є основою політичної стабільності суспільства. Делегування владних повноважень означає право політичних інститутів здійснювати їх, використовуючи примусові акції та вживаючи непопулярні заходи, адже, делегувавши ці повноваження, суспільство засвідчило свою готовність підкорятися цим інституціям заради безпеки та порядку. Делегування повноважень і готовність підкорятися формують політичну довіру, з якої уже випливають такі феномени, як легітимність — нелегітимність, згода — незгода, підпорядкування — непокоря, законслухняність — аномія. Довіру П. Бурдьє визначив як політичний капітал, що є формою символічного капіталу, кредитом, заснованим на вірі і визнанні, точніше, на незліченних кредитних операціях, за допомогою яких агенти наділяють людину (чи предмет) тією владою, яку вони за нею визнають [2, 208].

Стабільність одночасно є результатом функціонування принципів узгодження інтересів у рамках певного типу політичної системи, основними з яких є компроміс чи примус. У такому сенсі розрізняють різні типи політичної стабільності відповідно до механізмів її досягнення: абсолютну; статичну і динамічну; стагнаційну, консолідаційну.

Абсолютна (повна) стабільність політичних систем, як уже зазначалось, є абстракцією, оскільки не має під собою реальних механізмів втілення. Така стабільність можлива в абсолютно замкнутій системі, яка не взаємодіє із зовнішнім середовищем. Стабільність плюралістичних демократичних режимів, заснована на саморегулюючій політичній системі, визнанні опозиції, грі різних політичних сил, може бути визначена як динамічна, консолідаційна. Стабільність командно-адміністративних систем, що забезпечується репресивними методами, спрямованими на усунення будь-якої існуючої чи потенційної опозиції, утвердження монізму в усіх сферах життя, є статичною та стагнаційною.

Статична стабільність характеризується створенням і збереженням непорушності, постійності

соціально-економічних і політичних структур, зв'язків, відношень. Вона ґрунтується на уявленнях, необхідності збереження консервативних традицій та домінуючої ідеології, створення адекватних стереотипів політичної свідомості і поведінки. Однак життєздатність політичної системи подібного рівня стабільності є обмеженою через закритість і відсутність зворотного зв'язку між політичною системою та суспільством, елітою та суспільством. Оскільки демократичне суспільство є відкритою системою, то воно здатне відносно безболісно пристосовуватися до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі свого існування. Така стабільність є динамічною, виступає умовою самовідтворення демократичних режимів. Її можна вважати “живою”, конструктивною.

Відзначимо, що важливу роль у забезпеченні стабільності відіграє забезпечення політичної спадкоємності. У широкому сенсі тут йдеться про спосіб зміни одного уряду іншим. В. Кольверт зазначає, що у вузькому розумінні спадкоємність співвідноситься з таким законодавчо встановленим процесом передавання влади, який дає змогу уникнути кризових ситуацій, насилля, що виникають у подібних випадках, і тримати цей процес під контролем.

Якщо виходити з позиції структурного функціоналізму (Т. Парсонс, Р. Мертон), така стабільність є основою стабілізації суспільної системи. Вона відповідає вимозі постійного функціонування системи. Але, по суті, тут йдеться про виправдання і раціоналізацію існуючого порядку. Поза тим розвиток політичного життя, його адекватність політичним інтересам вимагає якісних змін як умови рівноваги.

Стагнаційний тип політичної стабільності (від фр. *stagnatio*, лат. *stagnum* — стояча вода) характеризується застоєм, закостенінням інституційних форм, згортанням змін, розпадом структур політичного життя, що призводять до припинення політичного розвитку, аж до краху політичної системи суспільства чи політичного регресу загалом [4]. Політична стагнація в суспільстві настає тоді, коли стабілізаційні механізми якісних політичних трансформацій перестають діяти. Процес політичної стагнації розпочинається, на перший погляд, як неполітичний. Відразу помітити його дуже важко. Відбуваючись повільно і довготривало, він діє надзвичайно руйнівно. Головними особливостями політичного життя, що перебуває на стадії політичної стагнації, є пасивність, а згодом звуження сфери діяльності всіх елементів

політичної системи; стандартизація політичного життя, розвиток суспільства за розробленим політичними сценарієм, несвоєчасне розв'язання політичних конфліктів з одночасним прагненням до показної стабільності.

Класифікацію форм “стабільності” зазвичай здійснюють за методами та механізмами її досягнення. Д. Яворські вводить розмежування між “мінімальною” і “демократичною” стабільністю. Мінімальна стабільність означає просто відсутність на території держави громадянських війн або інших форм збройних конфліктів, така стабільність цілком може бути досягнута авторитарними методами. Демократична стабільність визначається як здатність демократичних структур швидко реагувати на суспільні настрої, що змінюються [13, 68].

У такому сенсі стабільність розуміється як відсутність у суспільстві реальної загрози нелегітимного насилля або наявності у держави можливостей, які вона може застосувати у кризовій ситуації. Дослідники К. Дaudінг і Р. Кімбер вважають за можливе визначати в якості стабільності тільки ту політичну одиницю, що має здатність запобігти насильницькому усуненню від влади. Ці автори вважають, що така дефініція не може мати різних проявів, тобто або стабільність є, або її немає [19].

При демократичному устрої всі механізми влади спрямовані на досягнення рівноваги соціально-політичних інтересів, при цьому формується механізм саморегулювання, у тому числі політичних відносин. У цьому механізмі провідну роль відіграє держава, яка повинна регулювати всю систему суспільного життя для збереження існуючого ладу.

Динамічні системи мають необхідну міру стійкості, стабільності, забезпечуючи їх самозбереженням і водночас не є перешкодою для змін. У цих умовах стан політичної стабільності завжди відносний, існує режим постійного самокоригування політичної системи.

Взагалі надто високий ступінь стабільності будь-якої системи, у тому числі політичної, зменшує її життєздатність. Вона може бути наслідком жорсткого опору змінам. Зворотний бік цього стану — нездатність адаптуватися до змін — призводить до загибелі системи, а отже, необхідна їй певна корекція відповідно до змін в економіці та інших сферах суспільного життя. Оскільки такі зміни відбуваються еволюційно, без політичних катаклізмів, то можна вважати, що панує стан відносної політичної рівноваги.

Отже, способи регуляції динаміки соціальних інтересів суспільства є важливими чинниками формування основних типів стабільності — статичної чи динамічної і можуть бути силовими і консенсусними. Перший тип регуляції соціальних відносин виходить із можливості подолання чи навіть ліквідації конкретної групи інтересів. Він розглядається як ефективний метод розв'язання проблем. Консенсусний тип регуляції соціальних відносин виходить із визнання наявності різних соціальних інтересів, їх об'єктивної конфліктності і необхідності їх узгодження з принципових проблем розвитку. Іншим важливим чинником стабілізації (чи дестабілізації) суспільства і відповідно критерієм її класифікації є міра відкритості чи закритості політичної системи, принципи комунікації із суспільним середовищем, відповіді на потреби суспільства та виклики часу.

Усі показники політичної стабільності аналітично роздільні, проте взаємозалежні в тому, що один чинник може призвести до нестабільності інших. Т. Парсонс вважає, що:

- 1) кожне суспільство — відносно стійка й стабільна структура;
- 2) кожне суспільство — добре інтегрована структура;
- 3) кожний елемент суспільства має певну функцію, тобто щось вкладає для підтримання стійкості системи;
- 4) функціонування соціальної структури спирається на ціннісний консенсус членів суспільства, який забезпечує стабільність та інтеграцію.

Р. Дарендорф, розглядаючи стабільність кризів призму конфлікту, стверджує [3]:

- 1) кожне суспільство змінюється в кожній своїй точці;
- 2) соціальні зміни — постійні та наявні скрізь;
- 3) кожне суспільство в кожній своїй точці пронизане розбіжностями й конфліктами;
- 4) конфлікт — постійний супутник суспільного розвитку.

Політична стабільність забезпечує реалізацію найважливіших суспільних функцій:

- функція порядку — проявляється у визначеності, ефективності діяльності владних структур, у постійності норм і цінностей політичної культури та політичних відносин;
- інтегративна — полягає в консолідації різних верств населення шляхом впорядкування суспільних відносин і підтримання основних суспільних цінностей та норм як

регулятивних чинників функціонування суспільства;

- прогнозованість суспільно-політичних процесів, оскільки за умов стабільності політичної системи норми та відносини між суб'єктами політики набувають сталого та передбачуваного характеру;
- функція легітимізації політичного режиму та політичної спільності;
- функція розвитку на основі поступових органічних змін.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що, незважаючи на розбіжності у наукових підходах стосовно політичної стабільності, вона може бути визначена як динамічний розвиток суспільства, гармонійного збалансування всіх його підсистем — економічної, політичної, соціальної і культурної, що є необхідною умовою існування та функціонування будь-якого суспільства. Головними показниками політичної стабільності, на нашу думку, є ефективність прийняття управлінських рішень, наявність політичного порядку, відсутність урядових криз.

Розглядувана проблематика потребує подальшого дослідження становлення політичної стабільності, особливостей процесу становлення політичної стабільності у транзитних суспільствах та ролі нормативно-процедурних аспектів у досягненні політичної стабільності у суспільствах, що трансформуються.

Література

1. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис. — 1992. — № 4.
2. Бурдые П. Социология политики. — М., 1996. — 320 с.
3. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта // Социологические исследования. — 1994. — № 5.
4. Короткий оксфордський політичний словник: Пер. з англ. / За ред. І. Макліна. — К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2005. — 789 с.
5. Краснов Б. М. Политические институты и политическая стабильность // Общая и прикладная политология / Под общ. ред. В. И. Жукова, Б. М. Краснова. — М., 1997. — 523 с.
6. Лейпхарт А. Конституционные альтернативы для новых демократий // Политология. Хрестоматия / Сост. М. А. Василек, М. С. Вершинин. — М.: Гардарики, 2000. — 843 с.
7. Макарычев А. С. Стабильность и нестабильность при демократии: Методологические подходы и оценки // Полис. — 1998. — № 1.

8. Мельвиль А. Ю. Демократические транзиты: теоретико-методологические и прикладные аспекты. — М.: Моск. обществ. науч. фонд, 1999. — 106 с.
9. Обновление и стабильность в современном обществе. Сравнительный анализ / А. А. Галкин, М. И. Новинская, И. В. Данилевич и др. / Под общ. ред. А. А. Галкина. — М.: Весь мир, 2000. — 364 с.
10. Павленко Р. М. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід. — К.: Вид. дім "КМ Академія", 2002. — 253 с.
11. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіної, В. П. Горбатенка. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.
12. Пшеворский А. Переходы к демократии // Политология: Хрестоматия / Сост. М. А. Василик, М. С. Вершинин. — М.: Гардарики, 2000. — 843 с.
13. Растоу Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели // Полис. — 1996. — № 5.
14. Семькина Т. Факторы стабильности общества // URL: <http://liber.rsuh.ru/Conf/Peace/semukina.htm>
15. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие. — К.: МАУП, 2003. — 368 с.
16. Уолерстайн Е. Избирательные системы, партии и политическая стабильность // Полис. — 1992. — № 6.
17. Хантингтон С. Будущее демократического процесса от экспансии к консолидации // Политология: Хрестоматия / Сост. М. А. Василик, М. С. Вершинин. — М.: Гардарики, 2000. — 843 с.
18. Цыганков А. П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика. — М.: Интерпракс, 1995. — 293 с.
19. Bealey F. Stability and crisis Fears. About Threats to Democracy // European Journ. of Political Research. — 1987. — Vol. 15, № 6. — P. 687 // URL:<http://spa.msu.ru/e-journal/index.php?collegya>
20. Putnam R. Making Democracy Work. Civic Tradition in Modern Italy. — Princeton: Princeton Univ. Press, 1993. — 45 с.

We are analyzed the source of the political stability, found out the indicators political stability of measurment its social function and possibilities of the political stability formation.

Надійшла 28 квітня 2006 р.